

(ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1)

## ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Юрченко-Шеховцової Т. І. «Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія

Актуальність обраної теми. Демократичні перетворення в Україні обумовлюють своєчасність і необхідність окреслення перспектив і опрацювання шляхів продуктивного розвитку засад діяльності органів та підрозділів Національної поліції. Одним з найважливіших напрямів цього розвитку є посилення дієвості механізмів реалізації поліцейськими правозастосовних функцій і, як наслідок, формування громадської думки про незаангажовану, порядну та кваліфіковану їх діяльність. Позитивне оновлення правоохоронної системи опосередковане наявністю у її суб'єктів – працівників поліції, правової свідомості, яка би відповідала вимогам законності, добропорядності, справедливості тощо. Натомість, формування високого рівня правосвідомості поліцейських Національної поліції України потребує цілеспрямованої та ретельної роботи, оскільки правосвідомості особистості загалом притаманні певні протиріччя – динамізм та консервативність, креативність та ідеологічна інерційність т. ін. Наведене визначає актуальність ґрунтовного наукового аналізу психологічних детермінант формування правосвідомості поліцейського в сучасних умовах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація виконана відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 (р. 4); Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ. Тему дисертації обговорено і затверджено на засіданні Вченої Ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 20 від 29 жовтня 2015 р.).

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що вміщують сім підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків до дисертації, семи додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 255 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки. Список використаних джерел міститься на 38 сторінках і складається з 396 джерел.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і

4985  
 11  
 24  
 10  
 6

методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

У першому розділі *«Правосвідомість як детермінанта правової поведінки особистості»* проаналізовано категорію «правосвідомість» з позицій філософії, права та юридичної психології. Розглянуто генезу наукового розуміння правосвідомості особистості як феномену юридичної та психологічної науки.

Охарактеризовано різні підходи сучасної юридичної психології щодо структури правосвідомості особистості. Аргументовано позицію, яка аналізує структуру правосвідомості особистості на основі розгляду її функцій: пізнавальної функції (інтелектуальний компонент), оціночної функції (інтелектуально-емоційний компонент) та регулятивної функції (інтелектуально-емоційно-вольовий компонент).

Правову соціалізацію особистості розглянуто як двосторонній процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки людини. Визначено, що спрямованість особистості, яка містить в собі домінуючі ціннісні орієнтації і правові установки, обумовлює правову поведінку людини. Охарактеризовано послідовність формування правосвідомості.

Авторкою здійснено критичний аналіз низки підходів щодо визначення основних форм деформації правосвідомості: правового інфантилізму, правового нігілізму, правового фетишизму; наведено їх змістовні особливості.

Здійснено функціональний аналіз компонентів правосвідомості поліцейського, що дозволило дійти висновку про те, що підвищення рівня професійної правової свідомості працівників Національної поліції можливе лише протягом достатньо тривалого терміну набуття професійного досвіду. Здатність застосовувати правові знання залежить від досвіду правоохоронця, а також від його індивідуально-психологічних особливостей. Здобувачкою окреслено взаємозв'язок правового виховання та правового навчання, їх вагомість у формуванні та розвитку професійної правосвідомості.

У другому розділі *«Детермінація правосвідомості поліцейського в сучасних умовах»* здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей правосвідомості сучасного поліцейського та детермінант її формування, що надало змогу визначити певні властивості, притаманні поліцейським в залежності від стажу їх служби у правоохоронних органах. Авторкою виявлено прямі та зворотні кореляційні зв'язки рівня розвитку правосвідомості поліцейських з їх індивідуально-психологічними особливостями. Здобувачка робить висновок, що для поліцейських зі стажем служби до трьох років, рівень розвитку правосвідомості обумовлюється рисами дипломатичності та конформізму. Розвиток професіоналізму поліцейських зі стажем служби від трьох до десяти років та підвищення рівня їх правосвідомості детермінується рисами практичності і ненапруженості. Для поліцейських з досвідом професійної діяльності понад десять років, високому рівню розвиненості правосвідомості сприяють прояви твердості, самостійності, здатності брати на себе відповідальність, дружелюбності, відкритості та вміння взаємодіяти з людьми. Констатовано

відсутність у поліцейських зі стажем служби до трьох років достатнього рівня наявних правових установок щодо визначення власної позиції та ефективного вирішення службових завдань.

Юрченко-Шеховцоваю Т. І. виявлені статистично значущі відмінності показників рівня розвитку правосвідомості поліцейських з різним досвідом професійної діяльності. За результатами досліджень дисертанткою описано відсотковий розподіл поліцейських за рівнями розвитку їх правосвідомості залежно від стажу служби у правоохоронних органах та визначено їх типові особистісні профілі.

Результати емпіричного дослідження, які розглянуті у другому розділі, послугували основою для розробки та аргументації обрання методів підвищення рівня правосвідомості сучасних поліцейських.

У *третьому розділі «Напрями та методи формування правосвідомості працівника поліції»* розглянуто систему та змістовні складові психологічного забезпечення правоохоронної діяльності, що включає в себе здійснення відповідних заходів правової соціалізації поліцейських на загальнодержавному, професійному та особистісному рівнях. Відображено сучасні, нормативно урегульовані заходи правової соціалізації поліцейських. Висвітлено напрями професійного навчання поліцейських: первинну професійну підготовку; навчання у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання; післядипломну освіту; службову підготовку. Аргументовано дієвість та необхідність відновлення інституту наставництва для всіх «молодих» поліцейських від моменту прийняття на службу в практичні підрозділи Національної поліції України. Сформульовано висновки, рекомендації та пропозиції щодо формування та підвищення рівня розвитку правосвідомості поліцейського в системі психологічного забезпечення професійної діяльності. Зазначено про необхідність активізації і удосконалення заходів підвищення рівня сформованості правової свідомості сучасного поліцейського на професійному та особистісному щаблях психологічного забезпечення правоохоронної діяльності. На основі одержаних результатів емпіричного дослідження Юрченко-Шеховцоваю Т. І. розроблено та запропоновано варіанти кейс-методів для проведення занять з поліцейськими, які мають різний стаж служби у правоохоронних органах. Запропоновано використання в процесі професійного навчання та психологічного супроводження професійної діяльності поліцейських адаптованого алгоритму схемотехніки тренування за методикою «Ключ».

*Висновки дисертації* свідчать про досягнення поставленої мети, вирішення зумовлених метою завдань. Достовірність наукових положень дисертації доведена авторкою за рахунок комплексного використання низки загально-, приватно-наукових та спеціальних методів наукового пошуку.

Грунтовне вивчення рукопису дисертації та автореферату дисертації, публікацій дає підстави для висновку, що дослідження виконане за актуальною темою, проведений глибокий юридико-психологічний аналіз з питань обраної теми, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження, сформульовані висновки, рекомендації та пропозиції щодо

підвищення ефективності формування та розвитку правосвідомості поліцейського в системі психологічного забезпечення професійної діяльності.

Дисертація виконана здобувачем самостійно, положення, що виносяться на захист, є авторськими. Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію.

Основні положення роботи, її висновки та рекомендації оприлюднені на десяти наукових конференціях. Практична вагомість дисертації підтверджена низкою актів впровадження її результатів в освітній процес, а також у практичну діяльність підрозділів Національної поліції України.

**Достовірність одержаних результатів** обумовлюється вдалим використанням загальнонаукових, приватно-наукових та спеціальних методів наукового дослідження, узагальненням емпіричних даних, системним опрацюванням вітчизняних і зарубіжних літературних джерел з теми дисертації.

*Емпіричну базу дослідження* складають зведені дані опитування та анкетування, статистично опрацьовані результати психодіагностичного дослідження 184 поліцейських органів та підрозділів Національної поліції України м. Києва, Київської, Черкаської, Житомирської, Волинської областей. Вибірка гомогенна за статевою та віковою ознаками (вік респондентів коливається в межах 25 – 37 років).

**Наукова новизна результатів дослідження** полягає у тому, що авторкою *вперше*: 1) статистично обґрунтовано взаємозв'язок рівня сформованості правосвідомості поліцейських та їх індивідуально-психологічних особливостей. Зазначені зв'язки мають свої особливості залежно від досвіду професійної діяльності правоохоронців та виступають орієнтирами для обрання методів та технік в процесі професійно-психологічної підготовки та супроводження професійної діяльності поліцейських; 2) емпірично визначені рівні сформованості правосвідомості сучасних поліцейських. Відповідно до одержаних результатів, у 54 % правоохоронців правосвідомість в цілому сформована, хоча може зберігатися негативне ставлення до правового регулювання в цілому й до існуючих законів, зокрема 27 % опитаних працівників Національної поліції України характеризуються повністю сформованою правосвідомістю та буквальним виконанням зобов'язань, навіть всупереч власному ставленню до ситуації та її розумінню; 3) виявлені актуальні для поліцейського в сучасних умовах соціокультурні та правові чинники формування їх правосвідомості. Серед чинників, що негативно впливають на процес формування правосвідомості сучасного поліцейського найбільш значущими є наступні: постійні зміни в законодавстві, в тому числі реформи; прийняття законів, які унеможливають якісне виконання службових обов'язків; недостатнє матеріально-технічне забезпечення, вибіркового принцип дії законів (випадки, коли закони «не працюють»); низький інтелектуальний та освітній рівень деяких працівників поліції; особистісні характеристики, що не дозволяють усвідомлювати загальнодержавні цінності; 4) розроблено адаптовані до індивідуально-психологічних особливостей поліцейських з різним досвідом професійної діяльності кейси для розвитку правосвідомості правоохоронців в процесі

здійснення професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження правоохоронної діяльності.

У дисертації автором удосконалено: змістовне тлумачення структури правосвідомості поліцейських Національної поліції України; уявлення про психологічну детермінацію складових правосвідомості поліцейського у професійній діяльності; розуміння правосвідомості як комплексного предмету дослідження різних галузей наукового знання; напрями дослідження індивідуально-психологічних особливостей поліцейських в залежності від етапу їх професіоналізації.

**Практичне значення результатів дослідження** Юрченко-Шеховцової Т. І. полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджені за такими напрямками: у *практичній діяльності* – для вдосконалення діяльності психологів служби психологічного забезпечення під час здійснення заходів психологічного супроводження професійної діяльності (акти впровадження управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції в Луганській області від 5 жовтня 2019 р.; управління кадрового забезпечення Головного управління Національної поліції в Полтавській області від 10 лютого 2020 р.); в *освітньому процесі* – під час викладання в закладах вищої освіти МВС України навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Психологія девіантної поведінки», «Професійно-психологічна підготовка поліцейських» (акти впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 15 листопада 2019 р., Національної академії внутрішніх справ від 26 травня 2020 р.).

**Повнота викладення результатів дослідження в опублікованих працях.** Основні результати дослідження з теми дисертації опубліковано у 16 наукових працях, серед яких: п'ять наукових статей – у фахових виданнях, що належать до переліку, затвердженого МОН України, дві з яких входять до переліку видань, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах та одна стаття – у науковому фаховому виданні іншої держави; десять тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

**Оцінка оформлення дисертації і змісту автореферату.** Дисертація і автореферат оформлені згідно з вимогами МОН України. Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації.

**Зауваження щодо змісту дисертації.** Поряд з викладеним, в рецензованій дисертації є положення, які сприймаються неоднозначно, видаються суперечливими або потребують додаткового обґрунтування.

1) У підрозділі 1.2. «Психологічні засади формування правосвідомості особистості в сучасних реаліях» (с. 65) здобувачка робить висновок (п. 4), що «... Основними різновидами деформацій правової свідомості особистості є наступні: правовий інфантизм, правовий нігілізм, правовий фетишизм», проте у науці існує чимало підходів щодо типів деформації правосвідомості, й більшість з них не обмежуються лише «правовим інфантизмом», «правовим нігілізмом», правовим фетишизмом». На нашу думку доцільно було б висвітлити ще й такі форми деформації правосвідомості, як: правовий ідеалізм, правовий практицизм

(прагматизм), правовий песимізм, правовий популізм, правовий конформізм, переродження правосвідомості.

2) У підрозділі 3.1. «Характеристика заходів правової соціалізації працівника поліції в системі психологічного забезпечення професійної діяльності» на с. 146 здобувачкою розглядаються три рівні змісту психологічного забезпечення – загальносоціальний (державний), професійний, особистісний. Доцільно було б, на нашу думку, зазначити більше заходів правової соціалізації, які здійснюються саме на загальнодержавному рівні.

3) У підрозділі 3.2 «Особливості формування правосвідомості працівника поліції в процесі психологічного супроводження професійної діяльності та професійно-психологічної підготовки» на с. 177 здобувачка рекомендує для використання у роботі з поліцейськими практичним психологам Національної поліції України, а також для самостійного використання працівниками поліції адаптований алгоритм схемотехніки тренування за методикою «Ключ». На нашу думку, з метою формування навичок саморегуляції та підвищення самоконтролю, доцільно було навести орієнтовний перелік існуючих практичних методик, а не ретельно розписувати алгоритм схемотехніки тренування за методикою «Ключ».

**Загальний висновок.** Дисертація Юрченко-Шеховцової Тетяни Іванівни на тему «Психологічні детермінанти формування правосвідомості працівника поліції в сучасних умовах» є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, яка містить раніше не захищені наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі юридичної психології, що в сукупності розв'язують важливу наукову та прикладну проблему визначення сутності психологічних детермінант формування правосвідомості поліцейських в сучасних умовах та, відповідно до цього, формулювання практичних рекомендацій щодо розвитку їх правосвідомості в межах здійснення професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводження професійної діяльності

За своїм змістом та оформленням дисертація Юрченко-Шеховцової Т. І. відповідає вимогам пп. 10 і 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія.

#### **Офіційний опонент:**

доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри психології факультету психології  
Львівського державного університету внутрішніх справ

**В'ячеслав КАЗМІРЕНКО**

« \_\_\_\_ » листопада 2020 року

